

Rätten i informationsåldern

– Manuel Castells undviker rättsfrågor, men rör om i rättstänkandet

JONAS EBBESSON

Manuel Castells skildrar i sin trilogi Informationsåldern hur nätverkssamhällets framväxt och nationalstatens förlorade suveränitet påverkar samhället på en rad olika områden. Castells berör emellertid inte utvecklingens koppling till rättssystemet eller rättstänkandet. I denna artikel diskuteras några rättsliga konsekvenser på makronivå av de förändringar Castells beskriver.

1 Introduktion¹

Vid Manuel Castells föredrag i Stockholm i december 2000 inför 300–400 personer meddelade arrangören glatt att efterfrågan på biljetter varit så stor att man skulle kunna fylla en mer än dubbelt så stor föreläsningssal. Intresset för Castells föredrag återspeglar den popularitet han åtnjuter genom trilogin *Informationsåldern* (Volym I *Nätverkssamhällets framväxt*; II *Identitetens makt*; och III *Millenniets slut*).² Få moderna samhällsvetenskapliga verk har på så kort tid rönt en sådan uppmärksamhet som detta arbete. Att en trilogi på närmare 1500 sidor når en så omfattande läsekrets beror på att ämnet är högaktuellt och fängslande; globa-

liseringsfrågor, med inslag som MAI, WTO, Napster, subcomandante Marcos (jodå, han har också med globalisering att göra), Attac och «sweatshops», engagerar många. Den stora läsekretsen beror emellertid också på att Castells är lättläst. De teoretiska inslagen i *Informationsåldern* är begränsade och Castells skildringar på de mest skiftande områden – trilogin rymmer exempelvis statistik om såväl utländska direktinvesteringar som oralsex – är intressanta, allmänbildande, faktaspäckade och lättillgängliga.³

Informationsåldern berör nästan varje samhällsfråga, men perspektiven och exemplen avgörs i mycket av Castells egna intressen och livserfarenhet. Någon övertygande motivering till varför just dessa exempel valts ut eller någon förklaring till

1 Denna artikel bygger på en tidigare publicerad artikel, «Castells utmanar rättens ikoner», i *Svenska dagbladet* 17 september 2000.

2 Trilogins titel i den engelska utgåvan, till vilken jag hänvisar, är *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Volym I *The Rise of the Network Society*, 1996; II *The Power of Identity*, 1997; och III *End of the Millennium*, 1998, reviderad upplaga 1999.

3 Castells har utvecklat den teoretiska ramen för *Informationsåldern* i «Materials for an exploratory theory of the network society», *British Journal of Sociology*, volym 5 (2000) s 5-24 [översatt till svenska, «Skiss till en undersökande teori om nätverkssamhället», *Ord&bild*, nr 6/2000, s 113-126].

i vilken utsträckning exemplen skildrar en global företeelse ges inte alltid. Att beskriva den pågående och mångfasetterade utveckling som går under benämningen globalisering är nu inte en helt enkel sak, och Castells lyckas likväl bättre än andra, mindre ambitiösa projekt,⁴ att på makro- och mikronivå skildra hur denna utveckling griper in på de flesta samhällsområden.

Ett område lyser dock med sin frånvaro: Castells reflekterar överhuvudtaget inte över de rättsliga förutsättningarna för, aspekterna på eller konsekvenserna av den beskrivna utvecklingen. Någon uttrycklig koppling till rättssystem, rättstänkande eller rättsvetenskap görs inte. Hänvisar han till något som har med juridik att göra, är det enbart som empiriskt material (ändrade rättsregler för kvinnor och homosexuella, som bevis på «patriarkalismens» slut) eller som led i enkla definitioner (att kriminell ekonomi är inkomstgenererande verksamheter som normalt anses kriminella). Något traditionellt rättsteoretiskt resonemang förs inte och inte heller beskrivs rättsnormernas innehåll. En yttlig läsning av *Informationsåldern* kan därför ge intryck av att trilogin inte alls ägnas åt rättsligt relevanta frågor.

Med en snäv uppfattning om rätt och rättsvetenskap skulle trilogin således kunna läggas åt sidan som en allmänt berikande men rättsligt ointressant studie. Med ett så begränsat perspektiv skulle vi emellertid också blunda för de rättsliga förändringar

vi befinner oss i och för de måhända nya paradigmen rätten står inför. Castells forskning berör nämligen i flera avseenden, om än implicit, så grundläggande frågor som rättstänkandets och rättens förutsättningar. Studien visar vilka utmaningar rättssystemet står inför, men den väcker också en rad frågor, framför allt om rättens legitimitet (dvs. om varför normerna erkänns som rättsligt bindande) i den tid som givit namn åt trilogin.

Informationsåldern är naturligtvis inte det första sociologiskt inriktade arbetet som hjälpt oss att förstå hur rättsregler utvecklas, tillämpas eller legitimeras. Inte heller är dess koppling till rättsvetandet lika tydlig och direkt som i Max Webers rationalitetsmodeller eller Jürgen Habermas studier om rätt och demokrati. Likväl skakar *Informationsåldern* om några av rättstänkandets fundament.

2 Rätten och staten

Ett sådant fundament är rättens förhållande till staten. I Europa har man under flera århundraden försökt förklara rättens grund och legitimitet genom att knyta rättsreglerna till nationalstaten, med dess suveränitetsanspråk. Det märks redan hos Thomas Hobbes, som menade att det var «annexed to the Sovereignty, the whole power of prescribing the Rules.»⁵ Det märks också i de statsviljeteorier som utvecklades under 1800-talet, där rätten sågs som ett uttryck för statens «vilja» i metafysisk mening. Perspektiven har naturligtvis förändrats sedan

4 Ett sådant exempel är U. Beck, *Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung*, 1997 [översatt till svenska, *Vad innebär globaliseringen? Missuppfattningar och möjliga politiska svar*, 1998].

5 T. Hobbes, *Leviathan* (1651), omtryckt 1985, s 234.

1600-talet och 1800-talets statsviljeteorier har tappat sina anhängare. De europeiska samhällena har dessutom demokratiserats under 1900-talet, med följd att suveränitets-idén inte är densamma som hos Hobbes. Trots dessa förändringar består emellertid både nationalstaten och suveräniteten som ikoner i vårt rättstänkande. Man kan till och med säga att vi blivit fångna av denna föreställning, på så sätt att vi har svårt att tänka oss ett demokratiskt samhälle och legitima rättsnormer bortom nationalstaten.

Även för folkrättens teori och praktik är staten fundamental: det är staterna som skapar rätten, antingen genom internationella avtal (fördrag, konventioner, traktater, protokoll) eller genom sedvanerätt (som etableras genom statspraxis och rättsövertygelse). Till skillnad från nationella rättsteorier är statsviljeteorin dessutom i högsta grad levande inom folkrätten. Så fåsts exempelvis stor vikt vid staters vilja och acceptans för att fastställa vad som är bindande internationella rättsregler.⁶

Castells beskrivning av hur nätverkens framväxt och nationalstatens reträtt påver-

kat samhället utmanar det intima förhållande mellan rätt och nationalstat som dominerat vårt rättstänkande. En omfattande del av *Informationsåldern* ägnas åt hur företag organiserat sig i nätverk och hur ekonomin blivit alltmer internationaliserad; tillverkningsprocesserna sker i gränsöverskridande nätverk, och omfattningen av direkta utlandsinvesteringar, internationell handel och valutaflöden ökar.⁷ Andra effekter, menar Castells är bl.a. att människors självuppfattning och identitet ruckas,⁸ och att den internationella brottsligheten frodas.⁹

Castells påpekar noga att nationalstatens förlorade suveränitet inte innebär att dess inflytande försvinner.¹⁰ Inte heller är nationalstatens framtid given, men det finns flera faktorer som förklarar dess tillbakagång. Bland dem listar Castells inte bara den försvagade kontrollen över ekonomin och den växande internationella brottsligheten. Nationalstaternas oförmåga att gå samman för att kollektivt – multilateralt – lösa gemensamma problem leder också, menar han, till deras försvagning som livsdugliga institutioner.¹¹ Även om jag delar den slutsatsen, är det inte frågan om någon entydig utveckling. Det finns situationer där just nationalstaten och dess suveränitet åberopas som medel för att lösa eller i varje fall förhindra vissa kollektiva problem. En ökad möjlighet för stater att ensidigt neka import av miljö- och hälsoskadliga produkter – en

6 I princip återfinns denna tanke i varje lärobok i folkrätt när folkrättens källor skall behandlas. Åberopandet av staters vilja eller acceptans (eller intresse eller beteende) beskriver M. Koskenniemi, *From Apology to Utopia – the Structure of Legal Argument*, 1989, s 40-42, som det «uppåstigande» (ascending) argumentationsmönstret för att motivera befintligheten av en viss ordning eller rättsnorm. Detta ställer han i motsats till ett «nedstigande» (descending) argument som utgår från en övre eller gemensam faktor – exempelvis rättfärd, gemensamma intressen, framgång eller världssamfundets natur – som överordnas staters vilja och beteende och som binder staterna.

7 Framför allt volym I, kapitel 2-4.

8 Volym II, *passim*.

9 Volym III, kapitel 3.

10 Volym II, s 243-246. Även Castells, «Materials ...», not 3, s 14.

11 Volym II, s 243-266.

möjlighet som idag är begränsad till följd av WTO – är ett exempel på hur staters relativa självbestämmande skulle kunna främja internationellt miljöskydd.¹²

Det finns emellertid fler skäl att söka sig bortom nationalstaten än den förlorade suveräniteten. Historiskt och begreppsmässigt bygger ju nationalstaten på idén om ett folk – ett territorium. Så ser inte samhället ut idag, och vår identitet baseras inte längre på en homogen historia eller folk känsla förpackad i nationalstaten. Vår identitet och på sikt rättsordning får istället söka andra former, men frågan är vad det finns för alternativ.

3 Nätverksstaten

Castells ser den Europeiska unionen som ett möjligt politiskt svar på nätverkssamhället. EU är, menar han, en nätverksstat; en stat där makten (och i sista hand utövandet av legitimt våld) delas längs ett nätverk utan centrum.¹³ Någon suverän nationalstat finns därför inte, utan makten delas i «asymmetriska relationer» mellan medlemsstaterna.

I likhet med Jürgen Habermas menar han att «Europas fullbordande» förutsät-

ter en europeisk identitet, som inte baseras på någon gemensam historia utan på ett gemensamt projekt, en plan med sociala värden och institutionella mål.¹⁴ Bland tänkbara element i ett sådant europeiskt projekt listar Castells ett försvar för välfärdsstaten, social solidaritet, stabil sysselsättning och arbetares rättigheter, engagemang för universella mänskliga rättigheter och den «fjärde världens» tillstånd, betoningen på demokrati och vidgat medborgardeltagande osv.¹⁵ Det är just på några av dessa fronter som nationalstaterna idag upplever det största trycket till följd av globaliseringen; krav på sänkt skatt, nedskärning av den offentligt finansierade välfärden och «flexibla» arbetsrätt har ju varit på företags önskelista inte bara i Sverige. Ett förverkligande av Castells vision skulle således balansera företagens politiska makt i dessa avseenden.

Förvisso ges större utrymme åt de av Castells listade inslagen i europeisk än i exempelvis amerikansk politik och det är nog riktigt, att «de flesta europeiska medborgarna skulle sannolikt stödja dessa värden.»¹⁶ Det är ändå tydligt att Castells lista präglas av hans egna preferenser, och inte enbart av yttre iakttagelser. Hur önskvärda hans element för en projektidentitet än är, finns det tendenser inom EU som snarare går i motsatt riktning. Jag tänker inte i första hand

12 En sådan principiell möjlighet ges däremot i 2000 års Cartagenaprotokoll till konventionen om biologisk mångfald, 39 *International Legal Materials* (2000), s 1027. Protokollet, som var oerhört svårförhandlat (med EU och USA som huvudmotståndare), gör det möjligt för parterna att efter ett särskilt riskbedömningsförfarande neka import av vissa former av genetiskt modifierade organismer.

13 Volym III, s 330-355 (definition, s 350), och Castells «Materials...», not 3, s 14 och 19.

14 Se J. Habermas, «Staatsbürgerschaft und nationale Identität» i *Faktizität und Geltung*, 1992 [essän är översatt till svenska, «Medborgarskap och nationell identitet» i Habermas, *Diskurs, rätt och demokrati*, 1995, s 123], där han påpekar att en europeisk identitet inte kan utgå från något gemensamt ursprung från medeltiden, utan genom ett nytt politiskt självmedvetande.

15 Volym III, s 353.

16 Volym III, s 354.

på de främlingsfientliga åsikter som torgförs av Haider, Le Pen m.fl – de är knappast några «eurofreaks» – utan på hur också EU:s institutioner i sig bidrar till att skapa en traditionell nationalitetsidentitet, i dess sämre mening, fast på europeisk nivå. Den skärpta flyktingpolitik och flyktinglagstiftning samt åtgärderna – vid muren såväl som inom EU (i form av identitetskontroll m.m.) – mot en, som det påstås, ökad människosmuggling till följd av Schengenavtalet och ändringar i EU-fördraget riskerar snarare att stärka en europeisk identitet baserad på etnocentrism (*Festung Europa*) än på den solidaritet och de universella mänskliga rättigheter som Castells efterlyser. Det embryo till projektidentitet som hans skissar och som skulle fordra ett politiskt uttryck för att fullbordas, riskerar således att motverkas genom rättsstrukturer som stärker en traditionell nationalism, om än på en europeisk nivå. Även vissa handelsprotektionistiska tendenser – och då menar jag inte de i mitt tycke rättfärdiga argumentet att produkter skall kunna nekas inträde av bl.a. miljö- och hälsoskäl – ger uttryck för en europainationalism snarare än det globalt inriktade Europa som Castells efterfrågar.¹⁷

Frånvaron av varje rättsligt resonemang i *Informationsåldern* medför också att Castells inte förklarar hur eller varför EU:s

rättsnormer eller beslut skulle vara legitima. Att vi vant oss vid att nationella och internationella rättsregler legitimeras genom sin koppling till nationalstaten, utesluter naturligtvis inte att rättsnormer kan legitimeras på andra sätt.¹⁸ EU:s och dess rättsnormers legitimitet påverkas av hur «nätverksstaten» hanterar sin politiska makt dels inbördes dvs. i de «asymmetriska relationer» som Castells hänvisar till, dels i förhållande till den idag gränslösa marknaden och de multinationella företagen.

Rättsnormers legitimitet beror emellertid också på möjligheterna till medborgerligt deltagande i de europeiska institutionerna. I efterkrigstidens Västeuropa har nationella rättsregler till stor del legitimerats genom att medborgarna uppfattat sig som deltagare i lagarnas tillkomst.¹⁹ Möjligheten att rösta är i detta avseende bara en faktor. Remissförfaranden och fri debatt, som möjliggör förändringar är också väsentliga grunder för att vi skall vara beredda att acceptera rättsystemet i stort, även när vi inte uppskattar dess innehåll i enskildheter. På sikt blir även EU:s och dess rättsnormers legitimitet – och den projektidentitet som Castells efterfrågar – beroende av medborgarnas känsla av delaktighet och ansvar för rättsreglernas tillkomst. En utveckling mot ett ökat deltagande och ökat ansvar för rättsreglers tillkomst innebär en större europeisk

17 Ett generande exempel är hur EU, i förhandlingarna om ett frihandelsavtal med Sydafrika, försökt skydda sin marknad genom att vilja förbjuda Sydafrika att kalla sina produkter för portvin, sherry, grappa och ouzo, trots att exempelvis portvin tillverkats i Sydafrika i mer än 200 år. När detta skrivs är frihandelsavtalet inte färdigförhandlat (Sverige och Finland lär inte ha gjort några anspråk på att skydda beteckningen vodka.).

18 Rättsantropologer har exempelvis visat på befintligheten och acceptansen av rättsnormer även i samhällen utan statskaraktär.

19 Detta är ett grundtema i J. Habermas, *Fakticität und Geltung*, 1992 [översatt till engelska, *Between Facts and Norms*, 1996], där han tillämpar sin diskursteori på rättssystem och rätts-tänkande.

offentlighet, men också en ökad europeisk integration.²⁰

Castells begränsar sin nätverksstatsskiss till den europeiska kontinenten. Det är likväl möjligt, rentav troligt, att denna form av regionalisering med delad makt kommer att tillta även i andra delar av världen. Sommaren 2000 togs exempelvis vad som påstods vara ett första steg mot en Afrikansk union, bl.a. i syfte att motverka en fortsatt marginalisering av Afrika.²¹ Förutsättningarna för nätverksstater eller liknande integrerande konstellationer skiftar med historiska, sociala, ekonomiska och politiska förhållanden, så det afrikanska projektet kan naturligtvis inte plagiera EU. Oavsett syftet med «AU» och sannolikheten för att det förverkligas, är idén om en Afrikansk union eller «multinationalstat» både intressant och appellerande med tanke på att den påklistrade och i flera fall påtvingade nationalstaten, med några få undantag, aldrig fungerat i Afrika.²² Även

andra regionala projekt för ekonomisk integration (Nafta, Mercosur, Asean m.m.) har påbörjats, men någon överstatlighet av EU:s (snarare EG:s) modell förekommer inte.

4 Förändringar av rättstänkandet och rättens praktiska tillämpning

Informationsåldern ger oss inte bara en bild av de förändrade förutsättningarna för rättens legitimitet. Den pekar även ut strukturer och tendenser som mer konkret kan påverka rättstänkandet och rättens praktiska tillämpning. Genom nationalstaten har rättssystemen i princip varit begränsade till respektive stats territorium. I nätverkssamhället, menar Castells, formar sig emellertid makten och viktiga samhällsliga funktioner i allt mindre utsträckning kring vad han kallar «platsrum» (space of place) till förmån för «flödesrum» (space of flows).²³ Utan att låta sig förblindas av den fantasi-eggande distinktionen, är det enkelt att se de begränsade möjligheterna för ett land att ensidigt kontrollera den ökade mängden gränsöverskridande produktions- och beslutsprocesser, men också de ökade flödena av information, valuta och föroreningar. Förloppen blir flyktiga och rättsligt svårhanterliga. Sådana förlopp och pro-

20 Se Habermas, «Staatsbürgerschaft...», not 14. Emellertid kan vi inte heller i detta avseende se någon entydig utveckling i Castells riktning. Förhandlingarna om en förordning avseende allmänhetens tillgång till dokument hos kommissionen, ministerrådet och Europaparlamentet visar exempelvis att det också finns ett starkt motstånd mot att göra EU «transparent». Kommissionens förslag till förordning finns i KOM (2000) 30 slutlig/2, 21 februari 2000.

21 För texten på den konstituerande akten för den Afrikanska unionen, se <http://www.oau-oua.org/LOME2000> (besökt 22 mars 2001).

22 I ett försök att utveckla grunden för en afrikansk multinationalstat menar M. Tshiyembe, «L'Afrique face au défi de l'Etat multinational», i *Le Monde diplomatique*, september 2000, s 14-15, att strukturen skulle utgöras av en «integrerad federation» baserad på «principen om

delad suveränitet». Ett viktigt motiv för Tshiyembe är att finna en samhällsstruktur som förhindrar de etniska motsättningar som uppkommit i flera afrikanska länder. Castells diskuterar Afrika och dess marginalisering i den globala ekonomin i volym I, s 133-136 och i volym III, s 70-127.

23 Volym I, kapitel 6.

cesser är nu ingen nyhet, men den ökade omfattningen av dessa skeenden gör förändringen till mer än en gradskillnad jämfört med situationen för några decennier sedan.

Här träffar Castells nätverksteori också ett annat juridiskt kärnbegrepp: rättssubjektet. Rättssystemet är fullt av konstruktioner vars syfte är att praktiskt hantera och konkretisera abstrakta idéer. Således betraktar vi aktiebolag, ekonomiska föreningar och stiftelser som personer med rättigheter och skyldigheter. Dessa rättssubjekt kan göras juridiskt ansvariga för sina handlingar, men ansvarsfördelningen är problematisk när effekterna härrör från flera subjekts sammantagna handlande eller när effekterna inte visar sig förrän långt efter det att handlingen utfördes. Om Castells har rätt försvåras denna kontroll nu ytterligare, eftersom den grundläggande enheten i den ekonomiska organisationen enligt honom «för första gången i historien» inte är ett subjekt (individ eller kollektiv), utan ett nätverk, «som består av en mängd olika subjekt och organisationer, och som hela tiden modifieras under sin anpassning till stödjande omgivningar och marknadsstrukturer.»²⁴ Denna förändring utesluter inte att produktionsprocesserna och nätverken orsakar skadliga effekter på människors hälsa, miljön och samhället i övrigt. Därför frågar man sig hur nätverk kan göras ansvariga. Här ger Castells inga svar.

Att rättens metoder och former måste anpassas till yttre förhållanden innebär inte att de rättsliga konstruktionerna i alla sammanhang behöver exakt åtfölja sociologiskt iakttagna processer. Nätverk kan i prin-

cip avgränsas till olika subjekt och aktörer (moderföretag, dotterföretag osv.), med ansvar för olika moment i produktionsleden. Ansvaret kan också på förhand kanaliseras till en av de involverade aktörerna («noderna»?). Sedan tidigare vet vi, som sagt, att det är komplicerat att utkräva juridiskt ansvar för «diffusa» och gränsöverskridande förlopp, och i takt med att dessa nätverksprocesser tilltar (om de gör det), kommer nya former och rättsliga konstruktioner att bli nödvändiga.

Förståelsen och hanteringen av den beskrivna utvecklingen påkallar också rättslig teoribildning på en rad områden. Ett exempel är den traditionella uppdelningen mellan internationell och nationell rätt, som sannolikt kommer att, om inte helt upphöra, i varje fall minska i betydelse och få en ny innebörd. Konventioner om mänskliga rättigheter, men också om miljöskydd och arbetsrätt, visar tydligt hur internationella regler syftar till att påverka individers rättsställning,²⁵ och rättsbildningen sker i allt större utsträckning genom internationella konferenser och förhandlingar.²⁶ Allt fler frågor som tidigare ansågs vara staters inre angelägenheter ses idag som internationella angelägenheter och är föremål för internationella överenskommelser.²⁷

25 I J. Ebbesson, *Compatibility of International and National Environmental Law*, 1996, kapitel 1-3, görs ett försök att formulera konturer till en ny förståelse av förhållandet mellan internationell och nationell miljö rätt, bl.a. utifrån individers rättsliga ställning.

26 Se det ovanligt intressanta numret av *Svensk Juristtidning*, 2000 nr 3, på temat lagstiftning i en internationaliserad värld.

27 Ett exempel från miljöområdet är 1998 års Århuskonvention om tillgång till information,

24 Volym I, s 198 [citats s 206 i den svenska översättningen].

Det finns dock en uppsjö av företeelser och förändringar som ännu inte har fått några rättsliga återspeglings. Castells beskriver bl.a. hur utländska direktinvesteringar ökat och hur multinationella företag i rasande takt etablerar sig i olika länder. Företagens ekonomiska makt ger dem inte bara en ökad politisk makt. Etableringen och utvidgningen över gränser ökar också möjligheten för företag att undgå ansvar för skadliga gärningar – miljöskador, undermålig behandling av anställda eller verksamhet som bidrar till brott mot konventioner om mänskliga rättigheter – genom att låta dotterbolag likvideras eller genom att förflytta verksamheten. Företags internationella agerande och ansvar har blivit en allt viktigare politisk fråga, men det har – möjligtvis med undantag för att OECD:s förhandlingar om ett ensidigt multilateralt investeringsavtal, «MAI», fallerade hösten 1998 – ännu inte fått några rättsliga återspeglings. Hittills har företags gränsöverskridande ansvar enbart «reglerats» genom icke-juridiska internationella förhållningskoder, branschkode och intresseorganisationers standarder.²⁸

deltagande i beslutsprocesser och tillgång till rättslig prövning i frågor avseende miljön, 38 *International Legal Materials* (1999), s 259. Konventionen berör i praktiken frågor som sekretess och offentlighet, administrativa och rättsliga beslutsprocesser och allmänhetens rätt till politiskt inflytande, dvs. klassiska suveränitetsattribut.

28 Se exempelvis OECD:s Guidelines for Multinational Enterprises, antagna 27 juni 2000, <http://www.oecd.org/daf/investment/guidelines/mnetext.htm> (besökt 23 mars 2001), och The Global Compact, <http://www.unglobalcompact.org> (besökt 23 mars 2001). Ett exempel på riktlinjer för företag med

Den beskrivna utvecklingen har medfört att mänskliga rättigheter sätts i ett nytt sammanhang.²⁹ Vid sidan av nödvändigheten av att «tänka om» förhållandet mellan internationell och nationell rätt i allmänhet är just tillämpningen av mänskliga rättigheter ett exempel på att ny teoribildning fordras. Att skyddet av mänskliga rättigheter hittills framför allt avsett individens skydd mot staten är inte så märkligt eftersom staten utgjort det största hotet mot övergrepp mot enskilda. Med tanke på företags, framför allt multinationella företags, ökade makt, inflytande och ansvar är en «horisontell» tillämpningen av dessa rättigheter, dvs. gentemot dessa företag, inte långsökt. Den vedertagna uppfattningen att mänskliga rättigheter enbart skall gälla i vertikala förhållanden, dvs. mellan enskild och stat, är historiskt, praktiskt och/eller ideologiskt betingad, snarare än begreppsmässigt. – Nå, om detta säger Castells ingenting, men han ger bränsle åt rättsliga reflektioner...

5 Något nytt?

Castells väldokumenterade beskrivning av nätverkssamhällets framväxt och den genomgående tesen, att nationalstaten förlorat sin suveränitet, sätter ett paradig i gungning, eftersom det rättsliga tänkandet och teorin om rättens legitimitet på något sätt måste återspegla praktiken. Hittills har de förändringar som Castells tecknar, och

utgångspunkt i konventioner och icke-juridiska dokument om mänskliga rättigheter är Amnesty International, *Human Rights – is it any of your business?*, 2000.

29 Se föregående not.

som jag här återgivit ytterst översiktligt, bara i begränsad utsträckning påverkat rättens innehåll och strukturer. Några djupare spår i det övergripande rättstänkandet har det dock inte lett till. Däremot har globaliseringen i någon mån påverkats inte bara av informationsteknologins framväxt, utan även av rättsliga förändringar i form av nationella valutaavregleringar och genom utvidgade frihandelsprinciper inom WTO.

I slutet av volym III frågar Castells sig retoriskt om han beskriver en «ny» värld eller inte. Samma fråga kan ställas med avseende på den rättsliga förståelsen. Innebär den beskrivna utvecklingen någonting nytt för rättens tillkomst och legitimitet? I flera avseenden blir svaret ja. Visst kan man för en begränsad tid pressa in de yttre föränd-

ringarna i den traditionella rättsbilden och nationalstatens form; hävda att exempelvis det svenska rättssystemet och den teoretiska förståelsen inte påverkas av EU-medlemskapet, ökad internationalisering eller nationalstatens reträtt. En sådan beskrivning kanske rentav syftar till att upprätthålla rättens legitimitet. Troligtvis blir resultatet det motsatta. På sikt måste beskrivningen av rättssystemet och teorierna om dessa normers bindande egenskap återspegla samhällets förändringar. Det förutsätter bl.a. att rätten frigörs från nationalstaten. Till förmån för nätverksstaten?

Forfatteropplysninger:

Jonas Ebbesson är docent i miljörett vid Stockholms universitet.